

neka sociologijska gledišta o nasljeđivanju na seljačkim gospodarstvima

matija golob

inštitut za sociologiju
in filozofiju univerze
»edvard kardelj«,
ljubljana, jugoslavija

Činjenica da je suvremena tehnologija masovne proizvodnje hrane zaobišla individualna seljačka gospodarstva nije posve točna. Krupnoj se agroindustrijskoj proizvodnji ne isplati brinuti za niz jedinica iz velikog asortimana poljoprivrednih proizvoda, među kojima mogu da budu u izvjesnim okolnostima čak mlijeko i meso. Ova konstatacija ne vrijedi samo za kapitalističke zemlje nego i za socijalističke, uključujući i našu. Ipak ovaj navodni paradoks zahitjeva odgovarajuće mjere na tehnološko-ekonomskom planu te istovremeno na pravnom području itd. Problematika svega ovoga dosta je složena.

U okviru te složenosti, tema predstavlja samo manji broj aspekata i to u kombinaciji jednog demografskog i jednog ekonometrijskog parametra. Izrađen je odgovarajući matematičko-statistički model, koji omogućuje da se za stanovite agrarne populacije utvrdi »optimalna starost (prema broju godina) onih koji preuzimaju individualna seljačka gospodarstva, te onih koji ih izručuju, odnosno izručivaju.« S pomoću takva modela može se utvrditi i »optimalna generacijska, odnosno međugeneracijska divergencija«, izražena isto tako brojem godina. Može se konačno utvrditi i niz drugih najraznorodnijih činjenica, koje su isto tako važne za izučavanje neke konkretne socioagrarne problematike i odlučivanje za napredak i promjene nabolje. Pojedinačne formule unutar modela omogućavaju brzu aplikaciju u konkretnim istraživanjima utvrđenih činjenica u korist već spomenutim mjerama i odlukama.

primljeno ožujka 1983.

—→lako je tehnologija suvremene masovne proizvodnje hrane neka-ko zaobišla seljačka gospodarstva, ipak se u novije vrijeme pokazalo da to nije baš posve tako. Naime, seljačka gospodarstva ili takozvani obiteljski seljački pogoni (po našoj terminologiji to su individualni poljoprivredni proizvođači) u mnogočemu značajno dopunjuju masovnu, tj. industrijsku proizvodnju hrane, a istovremeno imaju i mnoštvo drugih, vrlo značajnih i potrebnih privrednih i društvenih uloga, pa i zadataka. Međutim, pri svemu tome nužno je da suvremena seljačka gospodarstva budu odgovarajuće osposobljena i

uređena, jer jedino dobra ekonomičnost njihove gospodarske opreme i proizvodnje, povezana sa znanjem njihovih ljudi, omogućuje uspješnost ostalih njihovih uloga i čini solidan temelj njihova opstanka.

U vezi s ovim što smo rekli razumljivo je da u suvremenom svijetu praktički nema društava koja ne bi pridavala važnost obiteljskim seljačkim gospodarstvima i koja im na neki način ne bi priznavala odgovarajuća prava. Čak i u istočnoevropskim zemljama na čelu sa Sovjetskim Savezom, što dalje to više, u najmanju ruku nekako »šute« i, usprkos ponegdje još prevladavajućoj agrarnoj kolektivizaciji, ipak bez većih ograničenja dopuštaju uspostavljanje takozvanog slobodnog tržišta seljačkih proizvoda, a što je u posljednje vrijeme posebno iznenađujuće, i privatnu proizvodnju stanovitih količina mesa i mlijeka. Prijašnju ponešto sarkastičnu parolu »traktor ne daje ni mesa ni mlijeka« počeli su upotrebljavati i značajniji društveni djelatnici i povodom nje stavljati pod najveći upitnik i same »teorijske uzroke« za pomanjkanje mnogih seljačkih proizvoda na tržištu. Zato su npr. nedavno utvrdili da masovna, industrijska proizvodnja naprosto ne može bez većih gubitaka pripremiti za tržište dovoljno velik asortiman poljoprivrednih proizvoda. Istovremeno utvrđuje se da osiguranje takva asortimana nije nekakav problem za vlasnike okućnica ili, u pojedinim istočnoevropskim zemljama, za individualne srednje i sitne seljake. Vlasnike okućnica i seljake trebalo bi samo hitno odgovarajuće modernizirati, a po potrebi ih i gospodarski preusmjeriti. Kad bi se to postiglo, ubrzo bi se na tržištu imalo bolje uvjete.

U nas se zbog takvih i sličnih razloga, a dakako i zbog mnogočega drugoga (npr. zbog strateško-obrambene važnosti seljačkih gospodarstava, zbog seoskog turizma, zbog suradnje seljačkih gospodarstava s poljoprivrednim znanstvenim organizacijama itd.) relativno prije došlo do realnijih stavova, a istovremeno i do spoznaje da je seljaka i poluseljaka potrebno istinskije uključivati u samoupravne društveno-gospodarske odnose, i pri tome osobito paziti na razmjernost kooperantskih obveza i seljakov napredak. A činjenica je, istina samo donekle, da je u vezi sa svim tim neusporedivo brže napredovala zakonodavna regulativa i odgovarajuće ideološke postavke i predviđanja, dok je praksa na mnogim mjestima ne samo zaostajala nego je počesto bila i u opasnoj suprotnosti s teorijom. U našem se razmatranju ne kanimo baviti analizom boljih ili lošijih rezultata naše agrarne politike u pojedinim poslijeratnim razdobljima niti oblicima više ili manje formalnog uključivanja seljaka i poluseljaka u naš društveni sistem. Također ne kanimo kritizirati različite pogreške i zablude, kao što je to npr. krajnje neodgovorno poigravanje obradivim poljoprivrednim zemljištem itd. Time ipak ne tvrdimo da npr. sve ugroženija biološka ravnoteža na teritoriju Slovenije, nesmotreno usmjeravana i nedovoljno kontrolirana urbanizacija i industrijalizacija unutrašnjosti i još podosta drugoga negativnog, nema baš nikakva utjecaja na sve ono što je predmet naše rasprave. Ograničit ćemo se samo na problematiku naznačenu u naslovu. Ipak, potpuno smo uvjereni da to nije nikakva izdvojenina problematika nego da ona ulazi u splet i te kako značajnih drugih pitanja. Kad se ograničavamo na naslov teksta kakav jest, time u najmanju ruku ostavljamo po strani pravni aspekt. On je, naime, u Sloveniji, barem sudeći s teorijskog stanovišta, brižno uređen, iako – razumije se – još ni izdaleka nije u potpunosti usklađen sa

stvarnim uvjetima koji ga, vremenski gledajući, već unekoliko preduhitruju.¹

Pitanje nasljeđivanja ima u današnje vrijeme svugdje u životu, pa i kad je riječ o seljačkim gospodarstvima, ponešto starinski, dinastički prizvuk. Zato se ne smijemo čuditi da je ono u suvremenim društvima sve prije nego popularno. Pa ipak, već sama banalna činjenica da uvijek i svugdje po logici same stvari jedno pokoljenje slijedi drugo, sili na ovakvo ili onakvo uređenje i rješavanje toga zaista neugodnog pitanja. Nered pri »uređenju« pitanja koja se tiču slijeda generacija uzrokuje u suvremenim društvima popriličnu zbrku. Sveopće rašireno, iako najčešće ponešto prikrito loše mišljenje o »u biti neprogresivnom« pitanju nasljeđivanja bilo je i još je i danas sudbonosno, osobito za stanje odnosa u domeni privatne poljoprivrede. Upravo je te činjenice naš zakonodavac bio osobito svjestan kad je u prvoj polovici sedamdesetih godina odlučno otklonio neutemeljene sumnje u odgovarajuće uređenje nasljeđivanja seljačkih posjeda kao sumnje u značajno pravno dobro koje je tim samim i društveno dobro. Zakonom o nasljeđivanju poljoprivrednog zemljišta i individualnih poljoprivrednih gospodarstava utvrdio je opstanak privatnih seljačkih posjeda, što se pokazalo i te kako korisnim, osobito prilikom organiziranja i pretvaranja individualnih seljačkih gospodarstava u takozvana usmjerena gospodarstva. S tim u vezi od posebne je važnosti i razvitak našega zadružnog zakonodavstva i samoupravnog sistema uopće, koji je na kraju u mnogo čemu sažetak tradicionalnih zadružnih sistema i zadružnog mentaliteta.

Dakle, budući da je u vezi sa svim tim pozitivnim težnjama stvarana problematika nasljeđivanja seljačkih gospodarstava još uvijek sve prije nego vedra, nužno je daljnje istraživanje. Zakon se još nije pokazao tako djelotvoran kako se to od njega očekivalo. Odgovarajuća istraživanja koja bi temeljitije proučila dublje uzroke takva stanja mogla bi presudno pomoći poboljšanju te problematike, a osim toga i općenito pridonijeti poboljšanju odnosa u našoj poljoprivredi. Kako provoditi takva istraživanja?

Putova, tj. istraživačkih metoda (uključujući modele i istraživačke tehnike) zapravo ima više. U nastavku ćemo pokušati prikazati samo jedan od tzv. hipotetičko-operacionalizacijskih modela koji smo zamislili manje-više nezavisno od konvencionalnih metoda, kojih je uspjeh inače nerijetko »svestrano zajamčen«. Budući da dobro znamo takva »jamstva« obično vrijede samo za točno određeno vrijeme i mjesto u kojem je neka metoda bila upotrijebljena (ili čak

1) **Zakon o nasljeđivanju poljoprivrednog zemljišta i individualnih poljoprivrednih gospodarstava** — Uradni list SRS od 25. VII 1973, čl. 5, 12, 16, 17, 20. itd. — u brošuri »Uvodna objašnjenja« Slavka Kocjana koja se posebno bave čl. 21, kao i tim da ovaj zakon nije derogiran **Zakonom o nasljeđivanju** — U. I. SRS od 4. VI 1976, čl. 106. do 122 (u brošuri: »Uvodna objašnjenja« Antona Savinšeka, koja su za neobesnaženje odredaba Zakona iz 1973. posebno značajna). Ovu materiju u najopćenitijem značenju određuju također čl. 194. Ustava SFRJ i čl. 243. Ustava SRS. — Za uključivanje seljaka u sistem samoupravljanja među najznačajnije zakonske odluke spadaju: čl. 61 **Ustava SFRJ**, čitav **Zakon o udruženom radu** (»mali ustav«) i **Zakon o udruživanju poljoprivrednika**. Postoji i niz drugih zakonskih normi, uključujući i odredbe u samoupravnim aktima poljoprivrednih zadruga, agrokombinata i drugih organizacija udruženog rada s kojima seljaci i poluseljaci uspostavljaju najrazličitije odnose (među njima, dakako prednjače oni koji uređuju takozvanu kooperaciju i preko nje status kooperanta).

ni za to), mi smo se u našoj metodi utoliko više zauzeli za njezinu izvornost i prilagođenost našim prilikama.

Model je u biti jednostavan i zasnovan na tri »formule« koje zapravo nisu prave matematičke formule, nego samo neki do krajnosti pojednostavljeni kostur, namijenjen isključivo sadržajnim elementima i njihovu raspoređivanju. Iz objašnjenja pojedinih od njih bit će vidljiv cjelokupan teorijski i praktični smisao modela, koji je namijenjen što je moguće većem uzorku. Sadržajni cilj i smisao triju »formula« jest u provjeravanju, odnosno u konačnoj provjeri (na osnovi cijelog uzorka):

- »optimalne« starosti preuzimatelja gospodarstva (nasljednika) . . . . . »x + t«
- »optimalne« starosti izručitelja gospodarstva (ostavitelja) . . . . . »y + t«
- »optimalne« generacijske razlike . . . . . »z«

Čitava konstrukcija triju formula jest slijedeća:

- prva: $x + t = (a + b + c + d + f \dots + n) + t$
- druga: $y + t = (x + t) + (h + i + j \dots + n) / + t$
- treća: $z = [(y + t) - (x + t)]$

Legenda

(značenje pojedinih oznaka)

- a = godine predškolske dobi;
- b = osnovnoškolske godine;
- c = srednjoškolske godine u poljoprivrednim strukama (uključujući različite poljoprivredne i domaćinske tečajeve);
- d = vrijeme provedeno na odsluženju redovitog vojnog roka (vrijedi za mladiće);
- e = eventualne godine dnevnog ili potpuno ograničenog »part-tajma«;
- f = godine seljačke prakse na obiteljskom gospodarstvu, tj. na vlastitom posjedu;
- x = »optimalna« starosna dob u kojem dolazi do konačne konkretne odluke za budućeg konkretnog preuzimatelja gospodarstva, odnosno nasljednika (ta je odluka s obzirom na sadašnje slovensko zakonodavstvo o nasljeđivanju poljoprivrednih gospodarstava sporazumna, i to između budućeg nasljednika, budućeg ostavitelja i ostalih članova domaćinstva, obično bližih srodnika);
- t = godine takozvanog »razdoblja tolerancije« koji traje do trenutka konačnog preuzimanja gospodarstva. Za mladog seljaka — budućeg preuzimatelja gospodarstva »razdoblje tolerancije« značajno je zbog toga jer omogućuje da se pravilno i na zadovoljavajući način urede svi odnosi između njega, ostavitelja i ostalih članova domaćinstva, odnosno obiteljskog seljačkog gospodarstva. To osobito vrijedi za ugovor o predaji gospodarstva i za druge ugovore koji moraju biti zaključeni (posebno za one koji se tiču isplaćivanja tzv. »dote« — miraza, koja je danas zapravo isplata na račun valoriziranja minulog rada, a samo manjim udjelom nasljedni udio). U samom ugovoru o predaji gospodarstva još je uvijek najvažniji onaj element koji osigurava socijalnu sigurnost ostavitelju i njegovoj supruzi, jer su seljačke mirovine još uvijek premale da bi same mogle pokriti izdatke za sve potrebe. Za mladog seljaka — preuzimatelja gospodarstva razdoblje tolerancije izvanredno je važno i zbog toga jer nekako usmjerava njegovu »neofiliju« u promišljene, trezvene tokove, koji ne dopuštaju pretieran, a po-

gotovu ne lakomisleni rizik. U tom je razdoblju mladi »seljak — nasljednik« naime već »svladar« budućeg ostavitelja i mora se neprestano (ali pametno i promišljeno) boriti protiv njegove »neofobije« — i riskirati s njegovom nespremnošću. Ta »borba« može biti svima korisna ako poštuje solidarnost i druge principe našeg sistema samoupravljanja;

$x + t =$ »optimalna« životna dob u kojoj mladi seljak definitivno preuzima obiteljsko gospodarstvo;

$y + t =$ »optimalna« životna dob u kojoj stari ili ostarjeli seljak definitivno predaje obiteljsko gospodarstvo nasljedniku pod već spomenutim uvjetima koji njemu i njegovoj supruzi osiguravaju potpunu socijalnu sigurnost.

$P =$ Pri tome se danas može kombinirati ugovor o predaji gospodarstva, zaključen na osnovi određenog slovenskog zakona, sa sadržajem mirovinskog rješenja na osnovi odgovarajućeg zakona i drugih propisa o mirovinskom i socijalnom osiguranju.

$h =$ »životno razdoblje neofilije« — to su godine onog životnog razdoblja nekad mladog upravljača gospodarstva, a sada ostarjelog seljaka — ostavitelja, u kojima je on uveo mnogo novoga, pri čemu je bio spreman i ulaziti u rizike (to su dakle najbolje stvaralačke godine ostavitelja!);

$i =$ godine već smirene »neofilije« nekadašnjeg ne više tako mladog vlasnika, sadašnjeg ostavitelja, u kojima je prilikom uvođenja inovacija još uvijek bio spreman ponešto riskirati, ali s krajnjom proračunatošću;

$j =$ godine već poprilične »neofobije« i nikakve spremnosti na rizike bivšeg gospodarara — sadašnjeg ostavitelja;

$y =$ »optimalna« životna dob budućeg ostavitelja u kojoj se odlučilo za konkretnog nasljednika i za to da će u »razdoblju tolerancije« zajedno s njime voditi gospodarstvo (dakle sve dotle dok gospodarstvo definitivno ne izruči);

$z =$ već spominjana »optimalna generacijska razlika«, tj. razlika u godinama između jedne i druge generacije. Razumije se da se ta »optimalnost« neće pokazati u svakom pojedinačnom slučaju nego tek nakon obrade čitava uzorka (barem 200 do 500 gospodarstava), pri čemu se formula pojedinačnog slučaja kombinira s konačnom formulom za uzorak (koju ćemo još pokazati).

»Školski primjeri« za izvođenje modela triju formula (za svako gospodarstvo posebno), kad se radi o uvrštavanju određenih brojeva godina na mjesta pojedinih simbola jesu slijedeći:

Godine uvrštene u prvu formulu (za »školski primjer« pojedinačnog gospodarstva):

$$26,5 + 5 = (7 + 8 + 4 + 1,5 + 3 + 3) + 5$$

$$26,5 + 5 = 26,5 + 5$$

$$\underline{31,5} = \underline{31,5}$$

Godine uvrštene u drugu formulu (za »školski primjer« pojedinačnog gospodarstva):

$$57,5 + 5 = [(26,5 + 5) + (10 + 14 + 2)] + 5$$

$$57,5 + 5 = 57,5 + 5$$

$$\underline{62,5} = \underline{62,5}$$

Godine uvrštene u treću formulu (za »školski primjer« pojedinačnog gospodarstva):

$$31 = [(57,5 + 5) - (26,5 + 5)]$$

$$31 = 62,5 - 31,5$$

$$\underline{31} = \underline{31}$$

»Optimalnu« starost nasljednika i ostavitelja i »optimalnu« generacijsku razliku (u našem »školskom primjeru« 31,5, 62,5 i 31 godina) u većim uzorcima izračunali bismo još po slijedeće tri dodatne formule (koje također pripadaju u naš hipotetski i istovremeno operacionalizacijski model).

— Optimalna starost nasljednika:

$$\frac{\Sigma (x + t)}{N}$$

— Optimalna starost ostavitelja:

$$\frac{\Sigma (y + t)}{N}$$

— Optimalna generacijska razlika:

$$\frac{\Sigma Z}{N}$$

Oznaka »N« u sve tri dopunske formule znači numerus, tj. ukupan broj istraženih gospodarstava (među kojima je moguće posebno obraditi usmjerena, odnosno specijalizirana gospodarstva), što drugim riječima znači: veličina uzorka.

zaključak

Naš hipotetski model koji bi u ulozi metodološkog pomagala trebao da omogući temeljitiji uvid u stvarne okolnosti i u određenoj mjeri da implicira veću ili manju potrebu za promjenom odluka različitih društvenih činilaca, zahtijeva za svoju realizaciju i konačnu operacionalizaciju razmjerno skromna sredstva. Svi oni mladi poljoprivrednici (bilo mladići ili djevojke, pa i mlađi muževi i žene) koji su pred razmjerno teškom životnom odlukom o preuzimanju gospodarstva, ili su ga već preuzeli i sada su u stanovitim gospodarskim ili drugim poteškoćama, ili su već usred grozničavog rada na uvođenju inovacija, itd., mogli bi uspostaviti kontakt s institucijom koja bi vodila takvo istraživanje na području Slovenije. Poslali bi joj opis svoga života (nekakav »curriculum vitae«), a istovremeno i životopis ostavitelja gospodarstva. U zamjenu za tu »uslugu« oni bi dobili određene savjete ili neku drugu pomoć koja bi im bila posredovana preko raznih drugih institucija koje bi sudjelovale u anketi (npr. poljoprivrednih zadruga, agrokombinata, raznih škola itd.).²

Razumije se da bi pismena anketa za spomenuti »curriculum vitae« morala imati barem minimalni broj kratkih pitanja koja bi se ticala pojedinih elemenata modela pod oznakama »a« do »f«, »h« do »j« i još posebno »t«. Podatke pod »t« treba da zajedno daje nasljednik i ostavitelj gospodarstva (ostavitelj bi dao one podatke pod »t« koji proizlaze upravo iz njegova vlastitog iskustva kad se još pripremao za preuzimanje gospodarstva. Budući da »razdoblje tolerancije« u životu poljoprivrednika, naravno, nigdje nije tako jasno razgraničeno kao u modelu, pravilna formulacija anketnog pitanja u vezi s tim bit će posebno značajna, jer će odgovori respondenata

2) Osim odnosa sa zadrugama i agrokombinatima i raznim stručnim poljoprivrednim školama, moramo uvažiti i odnose s mjesnim zajednicama, općinama i najrazličitijim društveno-političkim i društvenim organizacijama i društvima. Svi oni mladom seljaku — preuzimatelju gospodarstva, pa i ostavitelju, mogu mnogo pomoći, pogotovu ako ih uvažavaju kao nadasve značajne ekološke činitelje (dakle ne samo kao proizvođače hrane). Naravno, ako prema njima imaju birokratski i tehnokratski odnos (koji je, na žalost, još uvijek dosta čest!), svi će lijepi planovi o toj vezi ostati samo na papiru. Ponekad se događaju i mnogo gore stvari.

ovisiti upravo o njoj. Općenito uzevši, bilo bi najbolje kad bi i nasljednik i ostavitelj (odnosno budući nasljednik i budući ostavitelj, ali također i mladi kućedomaćin) opisali svoj život što jednostavnije i upravo s ovog aspekta. Proučavanje takvih njihovih navoda za daljnju sociologijsku obradu već bi imalo značenje nekakve »c. a.«.³ Naš model slijeda generacija dao bi se, naravno, vrlo upotrebljivo primijeniti i na druge socijalne strukture.

3) »Content analysis« metoda, kombinirana s metodom »poštanske ankete« u slučaju našeg modela značila bi, pogotovu uz upotrebu najrazličitijih odgovarajućih istraživačkih tehnika, značajan napredak u istraživanjima ove vrste.

Matija Golob:

Some Sociological Views on Inheritance on the Peasant Holding

Summary

It is not completely correct that the modern technology of mass food production has left the peasant holding out. It is not always profitable for large agroindustrial business to produce everything from the large assortment of agricultural products, including sometimes even milk and meat. This is not only true of capitalistic countries, but of socialist ones also, including Yugoslavia. This is a paradox only at first glance, and it demands corresponding measures on the plane of technology and economy, and also on the plane of legality, etc. The problems here are very complex.

This article presents only some of the aspects of that complexity: in the combination of one demographic and one econometric parameter. A mathematical-statistical model was made, which enables, for certain agrarian populations, the establishment of the »optimal age (in number of years) of those who take over peasant farms, and those who give them up«. Such a model helps establish the »optimal generation, i.e. inter-generation divergence«, also expressed in number of years. Many other very different factors can also be established, which are just as important for research into some concrete socioagrarian problems, and for decision-making that will ensure progress and change for the better. Individual formulas within the model can be applied quickly in research projects into facts that have already been established. ●

Некоторые социологические взгляды о наследовании в крестьянских хозяйствах

Резюме

Факт, утверждающий что, современной технологией массового производства продуктов питания обойдены индивидуальные крестьянские хозяйства, не совсем точный. Крупному агропромышленному производству не в пользу следить за рядом единиц в составе широкого ассортимента сельскохозяйственных продуктов, в том числе могут, в определенных случаях очутиться даже и продукты как молоко и мясо. Эта констатация не относится только к капиталистическим странам ею охвачены и социалистические страны в том числе и наша страна. Однако, этот предположительный парадокс требует соответствующие мероприятия на технологическо-экономическом плане а также и в юридической сфере. Проблематика связанная с этим явлением весьма сложная.

В рамках такой сложности тема представляет меньшее число аспектов а именно: в комбинации одного демографического и одного экономического параметра. Создана соответствующая статистическо-математическая модель дающая возможность определенному аграрному населению утвердить »оптимальную старость утвердить »оптимальную старость (согласно возрасту) лиц принимающих индивидуальные крестьянские хозяйства и лиц которые их передают«. С помощью такой модели можно определить »оптимальные расхождения между поколениями« выраженные тоже количеством лет. Наконец, можно определить и ряд других самых разнообразных факторов которые настолько же значительны для изучения определенных конкретных социо-аграрных проблем в связи с прогрессивными переменами в будущем. Отдельными формулами внутри модели обеспечено быстрое применение в конкретных исследованиях установленных фактов в пользу упомянутых мероприятий и решений. ●